

Taxonomie en nomenclatuur van de koebraam

door

A. VAN DE BEEK (Vriezenveen)

Inleiding

Van alle bramensoorten, die in Nederland voorkomen, is de koebraam één van de best kenbare. Dit blijkt reeds uit het feit, dat het de enige soort uit de sectie *Rubus* is, die een Nederlandse naam heeft gekregen. Zij wordt ook buiten de kleine kring van specialisten als karakteristiek ervaren.

De opvallendste kenmerken zijn: dik blauwberijpte bladloten, die kaal zijn of sterharen dragen; kleine stevige blaadjes met witviltige onderzijden met uitspringende nerven, meestal zonder langere haren daartussen; cilindrische, onbebladerde bloeiwijzen; brede, meestal rose kroonbladen; meeldraden, die slechts weinig langer zijn dan de stijlen. Diploëid ($2n = 14$).

Variabiliteit

De soort is afgezien van genoemde karakteristieken zeer variabel. Dit geldt met name voor sommige kenmerken, die bij andere soorten dikwijls konstant zijn, met name de vorm van het topblaadje (*fig. 1*) en de bestekeling. Een enkele maal is een volstrekt onbestekeld exemplaar gevonden; soms is de bestekeling zwak, maar gewoonlijk vrij fors,

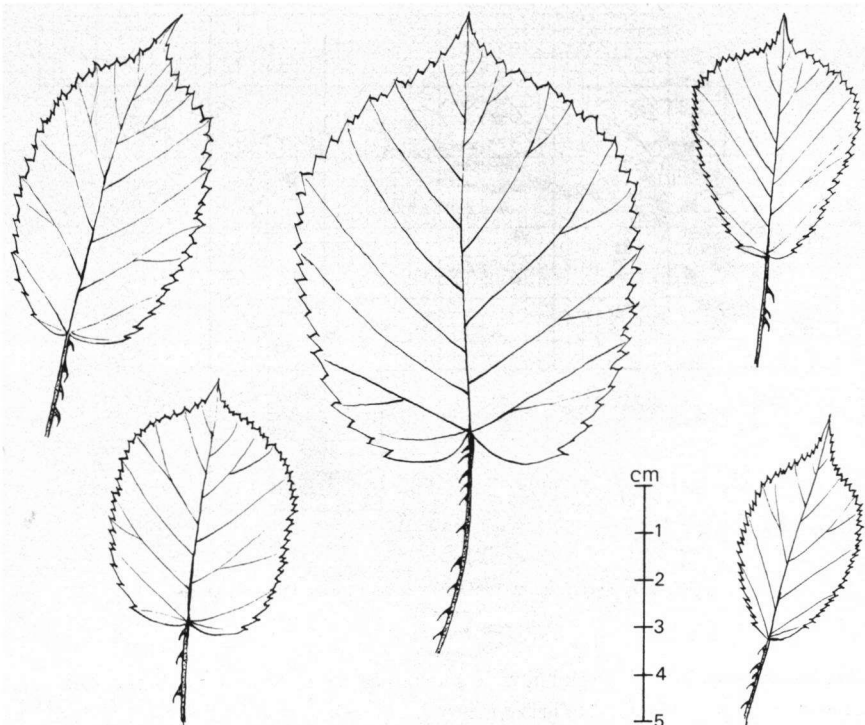

Fig. 1. Vormen van topblaadjes bij *Rubus inermis* Pourr.

zowel wat aantal als wat grootte van de stekels betreft (in de regel 8–19 stekels per 10 cm bladloot; lengte \pm 8 mm). Niet zelden treft men zeer fors bestekelde bloeiwijzen aan (bij het onderzochte materiaal tot 41 stekels van 11 mm per 10 cm stengel). Het topblaadje heeft gewoonlijk de grootste breedte boven het midden met een vrij plotseling toegespitste top. Maar we treffen ook hartvormig eironde, vrijwel cirkelronde, smal of breed elliptische, rhombische of vrijwel rechthoekige topblaadjes aan. De bladvoet kan variëren van wigvormig tot hartvormig, maar is gewoonlijk afgerond. De bloemkroon is meestal helderrose, soms wit. De bloeias en de onderzijde van de bladeren zijn gewoonlijk viltig zonder afstaande haren, maar er worden ook exemplaren met afstaande haren tussen het vilt aangetroffen.

Op grond van deze variabiliteit zijn veel infraspecifieke taxa voorgesteld: SUDRE (1908–13) geeft 20 ondersoorten en microspecies met tesamen 94 variëteiten, die hoofdzakelijk op grond van de bladvorm worden onderscheiden. Nu kan men ongetwijfeld twee planten van de koebraam vinden, die in een hele reeks kenmerken van elkaar verschillen. Wanneer we echter veel materiaal onderzoeken blijkt er een volmaakte reeks van overgangen te bestaan. De variatie is in het gehele areaal dezelfde. Binnen één populatie kan men steeds verschillende vormen aantreffen. Bovendien heb ik nergens de koppeling van twee of meer variabele kenmerken kunnen ontdekken. Daarom lijkt het mij onmogelijk binnen de soort infraspecifieke taxa te onderscheiden, laat staan er andere soorten van af te splitsen.

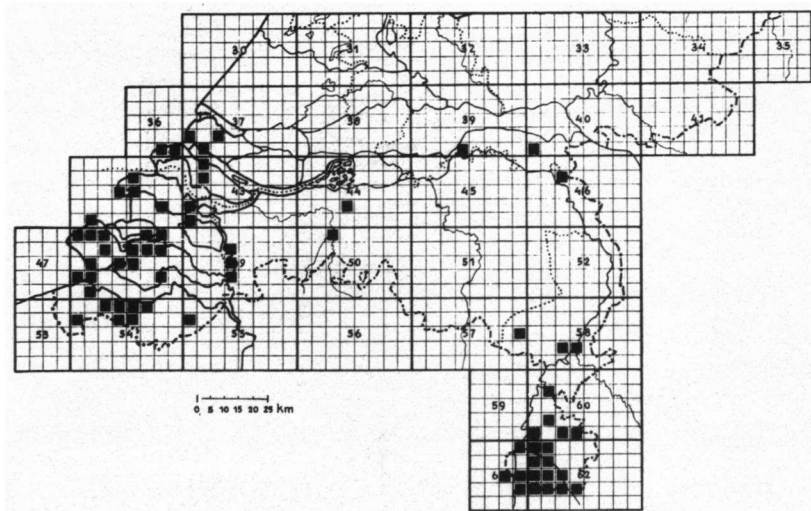

Fig. 2. De verspreiding van *Rubus inermis* Pourr. in Nederland.

Ondanks de gegeven variabiliteit is de soort door de bovengenoemde karakteristieke kenmerken toch steeds goed te herkennen.

Oecologie

De koebraam heeft een uitgesproken voorkeur voor kalkrijke bodem. Het is een plant van zonnige hellingen, wegbermen en hagen. In Nederland vinden we de soort in hagen in kalkrijke duinen en aan dijken in Zeeland en op de Zuidhollandse eilanden en op kalkrijke hellingen, langs wegen en in hagen in Zuid-Limburg (fig. 2).

Araal

Mediterraan-atlantisch. West-Europa ten zuiden van Schotland, ten zuiden en westen van de Rijn en de Alpen; geheel Zuid-Europa; Noord-Afrika. Ingeburgerd in Zuid-Amerika en Zuid-Afrika.

Hybriden

De soort bastaardeert gemakkelijk met andere *Rubus*-soorten. Met name hybriden met *R. canescens* DC., *R. caesius* L. en *R. leucostachys* Schleich. ex Smith (= *R. vestitus* Whe.) komen veelvuldig voor. In Nederland vond ik kruisingen met de laatste twee en waarschijnlijk met *R. geniculatus* Kalt., *R. pyramidalis* Kalt. en *R. sprengelii* Whe.

Nomenclatuur

De thans meest gebruikte naam voor de koebraam is *Rubus ulmifolius* Schott, door deze auteur in 1818 als zodanig geldig gepubliceerd. Er is echter een oudere naam, die derhalve de voorkeur verdient. POURRET, die de soort bij Barcelona verzamelde, heeft hem namelijk in 1788 reeds gepubliceerd onder de naam *Rubus inermis* (Lectotypus: MAF 3168). Zoals

vóór WEIHE & NEES (1822–27) gebruikelijk was, is alleen een bloeiwijze verzameld en heeft ook de beschrijving slechts daarop betrekking. Deze bloeiwijze is onbestekeld. Mogelijk had de bladloot wel stekels, maar dat is niet meer uit te maken. Dergelijke onbestekelde bloeiwijzen kan men in het gehele verspreidingsgebied van de soort aantreffen, zonder dat ze van taxonomische waarde zijn. SUDRE (1908–13) noemt vier variëteiten met onbestekelde bloeiwijzen. *Rubus inermis* Pourr. is dus een synoniem van *R. ulmifolius* Schott en omdat de publikatie van de eerste vroeger was, is die naam de correcte.

Aan *R. inermis* zijn nadien vele andere namen gegeven, soms omdat men dacht een nieuwe soort voor zich te hebben, soms als onjuiste identificatie met een andere soort. Met name door GENEVIER (1869) zijn door het taxon op te splitsen verscheidene nieuwe namen gegeven. De voornaamste synoniemen zijn:

- R. lejeunei* Whe. ex Lej., Rev. Fl. Spa 1, 1824, p. 100.
- R. dalmaticus* (Tratt.) Guss., Fl. Sic. Syn. 1, 1842, p. 567.
- R. rusticanus* Merc. ex Reuter, Cat. Pl. Gen., 1861, p. 279.
- R. insignitus* Müll. et Timb., Ass. Rubol. exsicc., 1861, p. 18.
- R. anchostachys* Rip. ex Genev., Ess. Monogr. Rub., 1869, p. 243.
- R. praetervisus* Rip. ex Genev., l.c., p. 247.
- R. serriculatus* Rip. ex Genev., l.c., p. 250.
- R. weiheanus* Rip. ex Genev., l.c., p. 253.
- R. heteromorphus* Rip. ex Genev., l.c., p. 255.
- R. lemaitrei* Rip. ex Genev., l.c., p. 257.
- R. fruticosus* Auct. non L., Spec. Pl. ed. 1., 1753, p. 493.
- R. discolor* Auct. non Whe. et N., Rub. Germ., 1824, p. 46.

Op enkele van deze synoniemen is het nodig wat dieper in te gaan.

a. Dat *R. fruticosus* L. niet identiek is met *R. inermis* Pourr., zoals SMITH (1824) en LEJEUNE (1811) meenden, maar met *R. plicatus* Whe. et N., is reeds eerder (VAN DE BEEK, 1974) aangetoond.

b. *R. lejeunei* Whe. ex Lej.: In 1811 vermeldde LEJEUNE de koebraam voor België onder de naam *R. fruticosus* L. In 1824 ontdekte hij, dat deze identificatie onjuist was. Hij (LEJEUNE, 1824a) gaf toen aan het taxon de naam *R. lejeunei*, in de mening, dat ook Weihe, aan wie hij materiaal had toegestuurd, dit deed. Weihe had echter een andere plant, die hij van Lejeune had gekregen, *R. lejeunei* genoemd (een sterk beklierde braam uit de buurt van Malmédy) en publiceerde deze (WEIHE, 1825) onder die naam. Toen Lejeune merkte, wat Weihe *R. lejeunei* had genoemd, volgde hij deze (LEJEUNE, 1824b) en bracht de koebraam onder bij *R. discolor* Whe. et N. De publicatie van *R. lejeunei* door Lejeune is echter geldig en dus blijft de naam verbonden aan *R. inermis* Pourr., aangezien ook de auteur zelf een geldig gepubliceerde naam niet meer kan intrekken. Daarom is *R. lejeunei* Whe. ex Lej. een synoniem van *R. inermis* Pourr. en is *R. lejeunei* Whe. een later homoniem. Daar niemand tot nu toe de publicatie van *R. lejeunei* door Lejeune serieus heeft genomen, bestaat er nog steeds geen correcte naam voor *R. lejeunei* Whe.

c. *R. discolor* Whe. et N. is een soort uit het Rijngebied. Op de klassieke vindplaats bij Bonn heb ik deze teruggevonden. De soort is niet identiek met *R. bifrons* Vest, zoals ik vroeger (VAN DE BEEK, 1974) dacht.

Reeds Weihe verwarde *R. discolor* en *R. inermis*. De meeste van zijn exsiccaten van *R. discolor* zijn *R. inermis*. Weliswaar lijken beide soorten in gedroogde toestand soms vrij veel op elkaar, maar o.a. de kroezige beharing en de smalle petalen onderscheiden *R.*

discolor duidelijk. Daar de exsiccaten van Weihe door anderen werden herkend als de koebraam, gaven ook zij aan deze de naam *R. discolor* Whe. et N., evenwel ten onrechte. In Leningrad bevindt zich een goed exemplaar van *R. discolor*, dat ik heb gekozen als lectotype van de soort.

Aangezien Dr. Weber (Melle, D.) met een onderzoek naar *R. discolor* bezig is, wordt er hier niet verder op ingegaan.

Literatuur

- BEEK, A. VAN DE, 1974. Die Brombeeren des geldrischen Distriktes innerhalb der Flora der Niederlande. Diss. Tilburg.
- GENEVIER, G., 1869. Essai monographique sur les Rubus du bassin de la Loire. Angers.
- LEJEUNE, A. L. S., 1811. Flore des environs de Spa 1. Liège.
- , 1824a. Revue de la flore des environs de Spa 1. Liège.
- , 1824b. Revue de la flore des environs de Spa 2. Liège.
- POURRET, P. A., 1788. Extrait de la Chloris Narbonensis, renfermée dans la relation d'un voyage fait depuis Narbonne jusqu'au Montserrat, par les Pyrénées. Histoire et Mémoires de l'Académie Royale des Sciences, Inscriptions et Belles Lettres de Toulouse 3, p. 297-334.
- SCHOTT, H. W., 1818. Botanische Berichte für Europa. Isis, kolom 818-822.
- SMITH, J. E., 1824. The English flora. London.
- SUDRE, H., 1908-'13. Rubi Europae. Paris.
- WEIHE, K. E. A., 1825. Rubus L., in M. J. Bluff & C. A. Fingerhut, Compendium florae Germaniae 1, p. 665-691. Neurenberg.
- & C. G. D. NEES AB ESENBECK, 1822-'27. Rubi Germanici. Elberfeld.

Summary

The author discusses several aspects of *Rubus inermis* Pourr. (= *R. ulmifolius* Schott). The discovery of an earlier name made it necessary to change the name of this well known and widespread species. *R. inermis* is easily recognised by: turio thick bluish pruinose, glabrous or with stellate hairs; leaflets small, coriaceous, white tomentose beneath, usually without longer hairs; inflorescence cylindrical, leafless; petals broad, usually pink; stamens only a little longer than the styles. Diploid ($2n = 14$). It prefers sunny hills, roadsides and hedgerows on a substratum rich in lime and has a Mediterranean-atlantic distribution. *Fig. 1* gives several forms of the top leaflet, *fig. 2* shows the distribution in the Netherlands.